

Két bemutató a Szegedi Nemzeti Színházban

A szegedi Nemzeti Színház két egymásután következő bemutatója új magyar darab volt. Az időrendben a korábbi, Barát Endre: **Fekete arany** című műve, a későbbi Ilyés Gyula hatalmas alkotása, a **Fáklyaláng**. Az egyik mű új életünkről beszél, a másik a szabadságharc koráról mond ma is értékes tanulságokat. Ez a két dráma egyúttal az idei színházi évad drámai termése is. A szegedi Nemzeti Színház szerenéses műsorválasztását bizonyítja, hogy az új magyar irodalom idei drámai termését Szeged dolgozóinak bemutatta.

Fekete arany

A mi új, megszépült életünk harcokban született és harcokban fejlődik tovább. Az ellenünk áskálódó és kártevő ellenség, és a gondolkodásunkban még élő kapitalista maradványok is fékjei, akadályozói építésünk lendületének. S ha tovább akarunk haladni nemcsak az ellenséget kell megsemmisítenünk, hanem le kell győzni magunkban a régit, amely visszafelé húz.

Eletünk drámaiságát ez a harc adja. Révai elvtárs ezt tanítja erről: „A régi társadalom lehanyaglott, sirba temetjük és épül az új. És az új élet építése tele van konfliktusokkal, az élet tele van olyan emberekkel, akik küzdenek az újért és győznek az újért való küzdelem közben. Az új életanyagnak drámaisága nemcsak a kapitalizmus és a szocializmus összeecsapásából adódik, hanem adódik a szocializmus építésből magából is. Ezen a talajon lett naggyá, példaképünké a szovjet dráma.” A szegedi Nemzeti Színház új darabja, Barát Endre **Fekete arany** című munkája éppen erre épül: érzékelteti a kapitalizmus és az épülő szocializmus összeecsapását, ábrázolja a régi és az új harcát, s bemutatta az embert, aki győz az újért vívott harcban.

A darab a harcokban megedződött ipari munkásság új életéről szól. Ilyen témájú darab már két éve nem szerepelt sem a fővárosi, sem a vidéki színházakon. Új darabjaink paraszt- vagy történelmi tárgyúak voltak. Barát Endre komoly érdeme, hogy vállalkozott ilyen tárgyú darab megírására.

A mű azzal indul, hogy Takács György fűrómester új, szovjet módszer, a gyorsfűrés bevezetésével kísérletezik. A vállalatvezető támogatja törekvéseit, a főmérnök azonban nem látja a gyorsfűrés óriási jelentőségét, s a mutatózó eredmények ellenére is kockázatosnak, veszedelmesnek tartja. A vállalathoz érkező fűrómester közreműködésével meg akarja akadályozni bevezetését. Takács György azonban nem adja fel a küzdelmet. A darab azt mutatja be, hogyan győz a fiatal fűrómester az ellenség és a maradiság leküzdésével az újért vívott harcban. A darab konfliktusa — az új és a régi összeecsapása — valóságos, az élethől mérített. A darab meggyőzően tanítja, hogy az új termelési módszerek elterjesztése, meghonosítása nem megy magától, hanem szívós harc, a kommunisták és az élenjáró munkások harca közben születik csak meg.

A darab legfőbb érdeme, hogy Takács György alakjában ábrázolni tudta az újért harcoló embert, a munka hőst, akinek második otthona a hely ahol dolgozik, aki szenvedélyesen fordul munkájához, s fáradságot nem kímélve tanul, hogy komoly szaktudást szerezzon a problémák megoldásához. Takács György: új életünk hőse, az új módszerek bevezetéséért keményen harcoló kommunista. De még ezer szál kapcsolja a multhoz. Amikor a fegyelmi bizottság egyszerű munkássá minősíti, önérzetében becsületében érzi magát megbántottnak. Később ismeri csak fel ezt a tévedést s mint munkás is visszatér munkahelyére. Az írói ábrázolás művészi szépsége és hitelessége megmutatkozik abban is, hogy ezt a visszatérést nem sematikusan rajzolja meg: bátran mutat rá, hogy komoly küzdelem van mögötte, hogy szerepe van benne a felségével való összeecsapásnak is. Az író sokrétűen ábrázolja Takács György küzdelmét, azt a harcot, ahogyan küzd az ellenség, a maradiság és régi önmaga ellen is.

Ha a legkiemelkedőbb sikerű ábrázolás is Takács György alakja, nem ő a darab egyedüli jól megrajzolt figurája. Társadalmunk sok jel-

legzetes alakja szerepel a műben. Ott van Takács Györggyel szemben a felesége, a kapitalista erkölcs képviselője, a romlott és bűnös asszony, aki városba vágyik, aki utazkodik a „ronda” falun s valamilyen nagystilű munkanélküli életet szeretne. Kitűnően ábrázolt a kulákasszony, Gallainé, is. Gallainé erélyes, ravasz és óvatossággal ellenséges. Vigyáz, hol s mikor hullassa el mérgét, de megfontolt és veszedelmes pletykával céltudatosan gyalázza eredményeinket s arra törekszik, hogy vizsályt teremtsen. Kitűnően ábrázolja az író Gallainé környezetét is és azt az irányító és vezető, zsarnoki szerepét, amelyet ő ott betölt. Általában jól megrajzolt típusok a Takácsbrigád tagjai, munkásosztályunk jellegzetes képviselői is, akiket a fűrmester lendülete magával ragad. Jól ábrázolja az író a nehéz munkát is szívesen vállaló, a tanulni kívánó, a technikát egyre erősebben elsajátító új típusú fiatal lány, Horváth Irén, alakját. Irén, a kukibusék lánya, a darab egyik legjobban megrajzolt munkásalakja. Kár azonban, hogy elsősorban egy oldalról, a munka oldaláról mutatja be az író. Szalai, a rossz, részeseges munkás, züllésének útja is meggyőzően ábrázolt: szemléltetően igazolja, hogy az ivás, a fegyelmezetlenség, a könnyelműség az ellenség karmaiba vezet. Jól sikerült a fiatal Szegi Pál alakja, akiben már látjuk a jövő mérnökét. Külön kiemelendő a cigány alakja: ilyen felfogásban a cigányokat magyar író még nem ábrázolta! Az alak író bemutatása eleven, darabbeli szerepe azonban teljesen sematikus. De kiemelendő, hogy az író mert vállalkozni az úttörő ábrázolás nehézségeire. Jellegzetes alak Jákó, az öreg fűrmester.

Vannak azonban a darabnak kevésbé sikerülten ábrázolt figurái is. Bartók, a vállalatvezető például támogatja Takács György törekvéseit, neki is az a célja, az a törekvése, hogy minél előbb felszínre kerüljön a drága olaj. Támogatása azonban nem eléggé következetes. Takács határozatlan és ingadozó. Ez a határozatlanság — amíg szakkérdésekben kell döntenie — kellően megmagyarázott és érthető. Bartók támogatása azonban a fegyelmi tárgyaláson is bizonytalan. Pedig ott bebizonyíthatná, hogy valóban Takács György, hogy valóban az új módszer mellett áll. Ott ezzel nem szakmai, hanem vezetési problémát kellene megoldani. A fegyelmi bizottság ugyanis összeül s dönt, határozatot hoz, pedig az ügy még nincs is kellően kivizsgálva. A fűrőt még nem látták s az ügy egyébként is problémátikus. Szalai letörte az elevátor fülét, s bár a vasdarab meglelt, de azért az ügy mégis kissé rejtélyes. Bartóknak — ha jó vezető — itt lehetett volna megragadnia a dolgot; nem kellett volna megengednie, hogy a fegyelmi bizottság határozatot hozzon, amíg nem huzzák fel a csöveket és nem vizsgálják meg a fűrőt. A fegyelmi bizottság döntése után Bartók maga mondja, hogy az ügy még nincs befejezve. Akkor miért döntött a fegyelmi bizottság? Így Bartók szerepe — bármi legyen is a szerző elgondolása — az, hogy nem támogatja, vagy nem jól támogatja Takács György ügyét s az egész szerep azt sugározza, hogy Bartók nem eléggé jó vezető, hogy nem tudja, hogyan kell a rábízott problémákat megoldania s nem tudja, mit kell tennie az általa helyesnek tartott új módszer bevezetésének sikeréért. A fegyelmi bizottság működése egyébként sem szerencsés. A mi üzemeink, vállalataink fegyelmi bizottságai nem hoznak olyan egykönnyen határozatokat, döntéseket az alapos, részletes vizsgálat előtt. A fegyelmi bizottság döntése után probléma nem maradhat hátra, hiszen az a feladat, hogy megoldja azokat.

A kártevő ellenség, Kabók alakjában hiányosság, hogy az író nem mutatja be, milyen ellenséges elemekkel tart kapcsolatot, kik a barátai, kikre támaszkodik; egyszerűen hogy nem mondja el, milyen a környezete.

Bár a darab konfliktusa és az a viszony, amely az embereket összefűzi, vagy eltávolítja egymástól jó, a darabban vannak nem eléggé hitelesen megformált emberi kapcsolatok is. Takács György és Anna veszekedésében érzékeltetnie kellett volna az írónak, hogy nem most kerültek egymással szembe először. Anna és Takács jelleméből ez a legtermészetesebben következik. Takács azonban az összeütközés alkalmával békítgeti Annát, magatartása olyan, mintha feleségének igazi arcát most ismerte volna meg elő-

ször, mintha most találkozott volna az igazi Annával. A kapcsolat helyes bemutatásának következtében meggyőzőbb lett volna Takács végleges eltávolodása feleségétől.

Annak ellenére, a hogy a darab eszmei mondanivalója szerkesztés része a cselekménynek s a darab legfőbb tanítása a cselekményből természetesen folyik, vannak a műnek sematikus részei is. Ez mindenekelőtt a darab tematikai zsűfoltságában jelentkezik. Révai elvtárs mondja erről: hiba „darabjaink, filmjeink tematikai, eszmei zsűfoltsága, az, hogy az egyik probléma a másik tyúkszemére lép s egyiknek sincs s a problémát megtestesítő alakoknak sincs ennélfogva mozgási terük, művészi lehetőségük a légzésre... Az élet egy szektorának intenzív ábrázolása, többet ad, mint az egész élet, vagy az élet minél nagyobb darabjának extenzív ábrázolása.“ Barát Endre darabjában van ilyen tematikai torlódás. Egyszerű „szempontként“ jelentkezik például a kétlaki dolgozók problémája, a cigánykérdés is, bár ezeknek a problémáknak az ábrázolása — eltekintve a darab egészében betöltött szerepüktől — lényegében helyesen megoldódott. De amennyire helyesen olvad a cselekménybe s annak valóban szervező részévé válik például a magzatelhajtás problémája, vagy a rossz, iszákos munkás züllésének rajza, annyira külsőséges, ráagatott szempontnak tűnnek ezek. Jellemző egyébként, hogy a kétlaki problémának technikai megoldása nem is sikerült. A fűrógép zajában, a lényegesebb eseményekre figyelve a probléma felvetésének és ábrázolásának több lényeges része sikkad el a néző előtt.

Döntő hibája a darabnak a párt szerepének helytelen ábrázolása. A párt csak egyszer lesz vezető a darabban: a szerencsétlen fegyelmi tárgyaláson. A pártszervezet vezetőségének képviselője, Irén viszi ferde útra a már elindulásában sem kifogástalan fegyelmi tárgyalást. Ezért kerül szembe Takács György a párttal.

A darab megformálásában az író nem mindenütt, és nem is eléggé érvényesítette a drámai sűrítés törvényét. A műnek bizonyos szélesen ívelő, elbeszélő, epikai jellege van. Ez nemcsak a szempontok torlódó jelentkezésében, hanem a szerkezet felépítésében is megmutatkozik. A darab elindítása kitünő, fejlődik a cselekmény tovább is és izgalmas drámai mozzanatokon át halad a megoldás felé. A darab főproblémái azonban lényegében megoldódnak azzal, hogy a fűrőn megtalálják a vasdarab nyomait. Ezzel lelepleződik az ellenség, győz az új módszer, Takács véglegesen eltávolodott feleségétől. Jákó beláthatja tévedéseit. Mégis ezt a részt még egy egész felvonás követi, méghozzá ismét csak a problémák torlódó, zsűfolt jelentkezéseivel. Legjellemzőbb ebből a szempontból az egyébként kitünően ábrázolt alak, Jákó fejlődésének rajza. Jákó a negyedik felvonásban gyors egymásutánban kétszer is megváltozik. Egyszer meggyőződik arról, hogy az új módszer helyes dolog, jó dolog. De ezzel együtt azt is érzi, hogy nehezen megszerzett és hosszú évek során helyes tapasztalatokkal gazdagított szakmátudása megsemmisült, s úgy véli, munkájára nincs tovább szükség. Jákó második alakulása: meggyőződik arról, hogy továbbra is fontos a munkája, fontos, hogy hatalmas szaktudásai segítse a fiatalokat.

A negyedik felvonásra azért is szükség van, hogy a problémák, amelyek a szerző nem eléggé intenzíven ábrázolt a darab megelőző részeiben, azok most rendezőjének, megoldódnak. Ilyen probléma például Irén és Takács kapcsolatának bemutatása is. Nemcsak az Irén szerepét játszó Kovács Mária játékának hibája, hogy ez a szerelem nem meggyőző, része van ebben az írói ábrázolásnak is. Ha az író előzőleg kissé többet mondana két-tőlük kapcsolatáról, — nem durva és hamis ábrázolásról van itt szó, — akkor a darab végén egy mosoly, vagy egy pillantás is elég lenne ahhoz, hogy érezzük: a két egyszerű ember véglegesen egymáshoz tartozik. A kapcsolat kissé változatos kidolgozása azonban valóban szükségessé teszi, hogy az egymásra találást részletesen mutassa be a szerző.

A problémák ilyen zsűfoltsága miatt válik az ellenség leleplezése másodrangú kérdéssé. Nincs ideje a szerzőnek ebben a tekintetben sem az elmélyült ábrázolásra. Tovább kell haladnia a többi probléma megoldása kedvéért. A negyedik felvonásban az egyik probléma valóban a másik tyúkszemére lép.

A szegedi Nemzeti Színház előadásában mindenekelőtt a vállalkozás nagyszerűsége és merészsége dicsérendő. Az új magyar dráma nem születhet meg a színház segítő támogatása nélkül. A szegedi Nemzeti Színház elsősorban Bálint György rendezése nagy segítséget nyújtott az írónak a mű

megformálásához. Ez a munka elősegítette, hogy a darab mondanivalója — pártold az újat, támogatja a feltörekvőt, a haladót — töretlenül sugárzik a színpadról. A dramaturgiai munka azonban sokszor még löbb segítséget adhatott volna a szerzőnek, elsősorban a külsőséges szempontok lefaragásában. A rendezés kisebb hibája, hogy a technikai megoldások nem mindig sikerültek. Nem sikerült például Szanyi megsebesülésének jó kivitelezése.

A színház művészei mindent megtettek az előadás sikeréért. Jó munkájuk eredménye is a darab nagy sikere. Minden szereplő meggyőző és hatásos alakítással szolgálta a mű, az előadás eszmei tartalmának érvényesítését. Takács György alakját Inke László kitűnően mutatta be.

Ambrus Edit Annája a bemutató előadások után tulzó karikatúrává változott. Ahelyett, hogy Anna alakjának teljes bonyolultságát mutatta volna meg Ambrus Edit, megelégedett a leegyszerűsített ábrázolással. Lautos főmérnök szerepének előadását Váradí Árpád dicsérendően oldotta meg. Irén szerepében Kovács Mária darabos, rideg, feleslegesen ugrál, s álkemény magatartása nem teszi rokonszenvenessé. Ő a párt képviselője, megnyilvánulásai mégis üres frázisok. Jákó alakja Barsi Béla alakításában — a szerep-adta lehetőségeken kívül — színes, meggyőző és ötletes. A kétszeres átalakulással azonban erősen küzd. A fegyelmi bizottság ülésén tanúsított magatartása nem világos. Bartók szerepében Farkas József néhol erélyesebb, határozottabb lehetne. A Takács-brigád tagjai (Apor László, Gémesi Imre, Kovács János) jók. Károlyi István Kabókot mutatja be. Szemléletesen érzékelteti az alak hitványságát. Azonban túlságosan szilárd, nyugodt, magabiztos és erős. Az ellenség nem ilyen. Államvédelmi szerveink dolgoznak olyan jól, hogy egy kis nyugtlanságot okozzanak a Kabók-féle hitvány, kártevő alakoknak.

Fáklyaláng

Illyés Gyula új drámája 1849 augusztus 10-ének éjszakáján, a szabadságharc történetének tragikus időszakában, a fegyverletétel előtt játszódik. A cári csapatok és Haynau katonái már az ország nagy részét elfoglalták. A magyar haderő egyrésze Temesvárnál csatázik, a másik élén Görgey vonul Aradra, hogy az ott tanácskozó kormánytól a fővezériséget magának kikényszerítse és azután letegye a fegyvert az orosz hadak előtt. A minisztertanács ebben a helyzetben ül össze, hogy döntson a fővezérlet ügyében. A végső döntést azonban Kossuthra ruházzák, aki mielőtt határozná, még egyszer beszélni akar Görgeyvel, hogy annak a szívébe lásson, s meggyőzze: a nemzettől kapott kardot mindhalálig a nemzet életéért kell forgania. Ez a Kossuth és Görgey közötti találkozó a dráma magva.

A „Fáklyaláng” nem az első drámai megfogalmazása ennek a találkozásnak. A „Tűz-Víz”-ben dolgozta fel Illyés először ezt a gondolatot. A „Fáklyaláng” azonban lényegesen több, mint a „Tűz-Víz” átírása. Illyés új drámája tömörebb, sokatmondóbb, eszmei tartalmában magasztosabb az előbbinél. Kevésbé lényeges változtatás, hogy például a „Tűz-Víz”-ben Görgey is résztvesz a minisztertanács ülésén, a „Fáklyaláng”-ban nem. Az azonban már fontosabb, hogy amabból hiányzik az ezt előremutató, a szabadságharcot a jövő, a nép szempontjából értékelő mondanivaló: a „Fáklyaláng” költői szépségű utójátéka.

Illyés drámájában sok az elképzelt elem. Az író módszere azonban jellemző a történetírói alaposság. Kossuth és Görgey valóban találkoztak ezen az éjszakán; a vita alapkérdései is azonosak. Görgey például azt mondja a darabban magáról, hogy soha nem ismerbe a félelmet: ezek Görgey szavai. Jóval a szabadságharc bukása után mondta el őket egy interjúban. Az utójátékban Józsa — aki egyébként élő alak volt — egy Orosházán történt epizódot is elmond; ezt is történetírók jegyezték fel.

A második felvonás egyetlen hatalmas párbeszéd: Kossuth és Görgey drámai összecsapása. Ebben mutatja meg Illyés a két férfi ellentétének megrajzolásán túl azt is, hogy mire a felvonás végetér: Kossuth felmagasodik, Görgey lealjasul. Már a párbeszéd elején megmutatja Illyés, hogy Görgey képtelen a maga ügyén felül meglátni a hazát. A fővezériséget magának követelő önző, karrierista Görgey csak azt tudja mondani a magyar nép vérében gázoló császári tábornokok ellen, hogy katonai rangunk elismerésére sem érdemesítettek bennünket nagy gögjükben, nagy érdemkereszt-

jeik birtokában“, s azt akarja megmutatni nekik egy esetleges összecepsásban: „... ki érti a mesterségét.“ Kossuth és Görgey: tűz és víz. Ami Görgeynek érdemül tűnik, az Kossuthnak szégyenül, ami Görgey szerint „enyhítő körülmény“, Kossuth szerint súlyosbító. Görgey szerint dicsőség, hogy: „felírhatja a történelem, a gyalogság feszes sorban állt, az ágyú egymás mellett ütegenként, fegyver gúlákban, a huszár a lónál reglama szerint... Kard és szurony fényesen, akkor is, amikor letették...“ A párbeszéd végén így leplezi le önmagát: „Nagy téboly volt felkavarnod a rendet! A császárt, a cárt felingerelned! A császárság örök! A cár trónja örök! Mint Isten, aki megalkotta!“

Nagy érdeme Illyés Gyula új drámájának az is, hogy megfogalmazta benne Görgey árulásának szükségszerűségét. Amikor Görgey magának követeli a fővezérséget, Kossuth ezt monja: „... a magyar hadsereg, forradalmi hadsereg, diadalra csak forradalmár hadvezér vezetheti a forradalom módszereivel.“ Görgey árulásának szükségszerűsége abból következik, hogy ez a néptől idegen, a forradalmi hadviselési módszereket elítélő önző, karrierista került a forradalmi hadsereg élére.

A drámai második felvonást idilli utójáték követi. Ez a rész arról tesz bizonyosságot, hogy Kossuth emléke és tanítása elevenen él a magyar nép, a „kisemmizett milliók“ szívében, hogy ügye nem ér véget mindaddig, amíg Magyarország a szabadság hazája nem lesz. Ebben a részben emelkedik igazán központi alakká Józsa, a kubikos, a nép hangjának megszólaltatója. Ő hozza el Kossuthoz a nép, a kubikosok, a kótörök, a mesterek, az inzzel-lérek mindent kifejező kézfogását.

A nagy értékekben gazdag darab korlátai elsősorban Kossuth és Józsa ábrázolásának hibáiból fakadnak. Kossuth kritikátlan dicsőítése magasan a kormány tagjai fölé helyezése, — Józsa ábrázolásának következetlensége: ezek azok a hibák, amelyek csökkentik a mű hatásosságát. A kormány tehetetlenségének bemutatása növeli Kossuth nagyságát, de hozzájárul ahhoz, hogy Kossuth hibáinak, általában a szabadságharc vezetése hibáinak jelentőségét a mű leszűkítse. A vezetés hibátlanságának bemutatása azzal jár, hogy a szabadságharc elvesztésének egyik igen fontos okát nem a vezetésben, hanem a nép erőinek gyengeségében, vagy az ellenség nagy erejében keressük. Kossuth kritikátlan ábrázolása Józsa alakjára is árnyékot vet. Józsa merészen bírál a kormány előtt, ugyanakkor azonban nem látja meg Kossuthban a kormány, általában a vezetés hibáit nem veszi észre a végső fokon és lényegében azonos korlátokat. Ez az ellentmondás következménye Kossuth kritikátlan ábrázolásának.

A szegedi Nemzeti Színház művészeinek a dráma bemutatásával hatalmas feladatot kellett megoldaniuk. Az eredmény méltó a nagy drámához. Komor István rendezése és színészek játéka hatásosan és meggyőzően közvetítette a mű mondanivalóit.

Inke László Kossuth szerepében kiemelkedő sikerrel játszott.

Miklós György az önző, rideg, karrierista katona, Görgey szerepében alkotott figyelemreméltót. Szavainak, mozgásának keménysége ellenszenvessé, mondatainak tartalma gyűlöletessé teszi Görgeyt. Különösen nehéz feladat volt annak a jelenetnek a megoldása, amelyben felkínálja Kossuthnak a szökést; Miklósy játékában ez a jelenet is sikeresen valósul meg.

Barsy Bélának, Józsa Mihály szerepében különleges nehéz feladatot kellett megoldania. Egészében jól is valósította meg feladatát; előadásának kisebb hibáit megszüntetve kifogástalanná teheti alakítását. Mindenekelőtt a parasztábrázolás modorosságának csökevényeitől kell játékának megszabadulnia. Amikor például a mérgezettnek vélt vizet kóstoltatja, vagy amikor az utójátékban a pénzt körülményesen veszi elő ingéből, akkor mutatkoznak meg játékának ezek a hibái. Ebből a modorosságból fakad az is, hogy nem mindig találja meg a helyzethez illő legmefelelőbb hangot.

Az utójátékban például kioktatóan mondja Ihusznak, hogy nem kell aggódnia, ért ő a szavak alkalmazásához. Nehéz elhinni, hogy Józsa, aki a találkozás minden pillanatában megtalálja a helyes hangot, magyarázat helyett itt oktató hangon beszélne.

Az előadás díszleteit Sándor Sándor tervezte. Az aradi vár komorsága után, az utójáték népmesei hangulatú díszlete sikeresen szolgálta az előadás eszmei mondanivalóját.

Ókrös László